

Martyna Lewandowska
Wydział Filozofii i Nauk Społecznych
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Orcid: 0000-0001-6962-221x

BHW 43/2020
ISSN 1233-2224
DOI: 10.14746/bhw.2020.43.8

Promocja czytelnictwa dzieci i młodzieży przez Wojewódzką Bibliotekę Publiczną – Książnicę Kopernikańską w Toruniu w latach 80. XX wieku

Abstract. Promotion of readership among children and adolescents did by a Public Provincial Library – the Nicolaus Copernicus Library in Toruń in the 1980s

The article presents activities undertaken by a Public Provincial Library – the Copernicus Library in Toruń in the field of promoting readership among children and adolescents in the 1980s. The author describes the situation of libraries after WWII and the role of librarians, emphasizing the educational aspect of their work. In addition, she recreates the course of seminars organised for librarians from children's libraries, the curriculum of which included academic lectures including lectures on authors of books for children, an analysis of the status of readership and libraries and a discussion of the latest developments. The text includes a description of popularizing activities and initiatives. Cyclical library lessons and thematic projects like holiday and summer campaigns, are also described. The article is based mainly on historical source materials stored in the Archives of the Public Library and the State Archives in Toruń. They include documents relating to the institution, i.e. reports, characteristics of the directions of library development for selected years, as well as materials documenting library events and happenings.

Keywords: books for children, library, promotion of readership among children and adolescents, culture, Copernicus Library in Toruń

Uwagi wstępne

Celem artykułu jest przedstawienie działań podejmowanych przez Wojewódzką Bibliotekę Publiczną – Książnicę Kopernikańską w Toruniu w zakresie promocji czytelnictwa wśród dzieci i młodzieży w latach 80. XX w. W tekście opisano sytuację bibliotek

po II wojnie światowej, wskazano na ówczesną rolę bibliotekarza, a także zwrócono szczególną uwagę na aspekt edukacyjny i wychowawczy jego pracy. Podkreślono istotną funkcję wychowawczą i edukacyjną czytelnictwa dziecięcego oraz uczestnictwa w organizowanych przez te placówki działaniach kulturalno-oświatowych. Podstawą do napisania artykułu były źródła historyczne znajdujące się w Archiwum Zakładowym Książnicy oraz Archiwum Państwowym w Toruniu, na które składają się dokumenty ze zbioru zatytułowanego *Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu*. Zbiór ten zawiera akta dotyczące przeszłości placówki, podejmowanych przez nią działań, zarówno administracyjno-technicznych, naukowych, jak i popularyzacyjnych, kulturalnych czy oświatowych. Wymienić tutaj należy sprawozdania, plany pracy – biblioteki głównej, filii oraz miejskich i rejonowych bibliotek publicznych, dzienniki, opisy projektów, akcji, konkursów, przedsięwzięć, a także wydarzeń kulturalno-oświatowych, rozrywkowych, edukacyjnych i wychowawczych. W tekście zawarto także treści dotyczące organizowanych przez Książnicę szkoleń dla bibliotekarzy dziecięcych. W tym celu wykorzystano akta zawierające informacje na powyższy temat, zatytułowane *Szkolenia dla bibliotekarzy, Czytelnictwo dziecięce*¹.

Na wybór okresu czasu objętego badaniem, tj. lat 80. XX w., miało wpływ kilka czynników. W dotychczasowej literaturze opisana została historia i działalność instytucji w okresie dwudziestolecia międzywojennego oraz po II wojnie światowej². Z informacji uzyskanych przez autorkę od Dyrekcji Książnicy wiadomo, że trwają prace nad odtworzeniem dziejów placówki do lat 70. XX w. Celowe zatem jest poddanie kwerendzie

¹ Archiwum Państwowe w Toruniu (dalej APT), *Spisy zdawczo-odbiorcze materiałów przekazanych do Archiwum Państwowego w Toruniu*, kat. A, 1.821. Należy tu przede wszystkim wymienić m.in. materiały dotyczące takich wydarzeń, jak: „Białe wakacje” w filiach WBP i Książnicy Miejskiej, „Akcja letnia” w filiach WBP i Książnicy Miejskiej, *Czytelnictwo na wsi 1976–1986*, *Czytelnictwo Dziecięce. Szkolenia dla bibliotekarzy i instruktorów 1980–1986*, *Podstawowe kierunki rozwoju bibliotek publicznych województwa toruńskiego i perspektywiczny plan rozwoju biblioteki głównej w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej i Książnicy Miejskiej na lata 1980–1985*, *Sprawozdanie z działalności Biblioteki Głównej – Książnicy Miejskiej im. M. Kopernika w Toruniu za rok 1986*.

² Zob. publikacje K. Tomkowiak: *Biblioteki w Toruniu i Podgórzu w latach 1920–1939*, Toruń 2019; *Biblioteki na Podgórzu koło Torunia w latach 1920–1939*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2009, nr 1(2), s. 57–74; *Biblioteki w Toruniu w latach 1920–1939 (część I)*, „Folia Toruniensia” 2005, t. 4, s. 61–95; *Biblioteki w Toruniu w latach 1920–1939 (cz. II)*, „Folia Toruniensia” 2005, t. 5, s. 51–72; *Biblioteki w Toruniu w latach 1920–1939 (część III)*, „Folia Toruniensia” 2006, t. 6, s. 45–57; *Okoliczności powstania Książnicy Miejskiej w Toruniu*, w: *Księga pamiątkowa jubileuszu 75-lecia Książnicy Miejskiej im. Mikołaja Kopernika w Toruniu: 10–11 XII 1998*, Toruń 1999, s. 30–41; *Okoliczności powstania Książnicy Miejskiej w Toruniu*, „Rocznik Toruński” 1998, R. 25, s. 83–100; *Tworzenie i dystrybucja informacji regionalnej na przykładzie Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu*, w: *Informacja regionalna w bibliotekach publicznych województwa kujawsko-pomorskiego* [dokument elektroniczny] Toruń 19 września 2006 [materiały konferencyjne oprac. G. Barecki], Toruń 2006; *Życie wśród książek. Alojzy Tujakowski (1914–1992) – księgarz, bibliotekarz, pedagog, działacz społeczny i samorządowy*, w: *Alojzy Tujakowski: życie i działalność (1914–1992): księga pamiątki*, red. R. Sakrajda, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, oddział w Toruniu, Toruń 2008, s. 11–78.

i zbadanie tych dokumentów, które pozwolą opisać dalsze losy i działalność placówki aż do współczesności³.

Działalność bibliotek w zakresie upowszechniania czytelnictwa dziecięcego i młodzieżowego w latach 1945–1989

Działalność biblioteczna, w tym popularyzacja czytelnictwa, są ściśle związane z wynikiem procesów społecznych i kulturalnych mających miejsce w danym kraju. W czasie II wojny światowej zniszczono dorobek kulturalny narodu, usunięto polskie książki z rynku księgarskiego, a biblioteki utraciły około 14 mln pozycji (prawie 70% stanu przedwojennego)⁴. Zaraz po wojnie dążono do odbudowy bibliotekarstwa i pozycji książki. Już 17 kwietnia 1946 r. wydano *Dekret o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi*⁵, który przyczynił się do rozbudowy sieci bibliotecznej oraz ochrony księgozbioru. W latach 1945–1950 zaczęła nasilać się działalność państwowych wydawnictw, tj. „Czytelnika”, „Książki i Wiedzy”, Państwowych Zakładów Wydawnictw Szkolnych, Państwowego Wydawnictwa Rolniczego i Leśnego, Państwowego Wydawnictwa Technicznego itd. Poddane określonym wytycznym ze strony władz realizowały one zadania kulturalne. Powstały także zespoły i organizacje odpowiedzialne za upowszechnianie kultury w Polsce. Należy tutaj wskazać: Instytut Kulturalno-Oświatowy „Czytelnika”, Państwowy Instytut Książki, Komitet Upowszechniania Książki czy też Centralną Komisję Wydawniczą. Rozpoczęto rekonstruowanie bibliotek, ich reorganizację, otwierano nowe placówki i poszerzano księgozbiór. Zwiększono nakład wydawniczy, przykładowo w 1951 r. na jednego obywatela przypadały 4 książki⁶. Wydawano akty prawne regulujące działalność kulturalną w kraju. Ministerstwo Kultury i Sztuki wyznaczało charakter i zakres pracy bibliotekarzy oraz rodzaj gromadzonego księgozbioru⁷. Miał on składać się z literatury pięknej, społeczno-politycznej, popularnonaukowej, młodzieżowej i fachowej⁸. W 1945 r. Biuro Badania Czytelnictwa Spółdzielni Wydawniczo-Oświatowej „Czytelnik” przeprowadziło badanie dotyczące zainteresowań i wyborów czytelniczych

³ Na ten temat szerzej M. Lewandowska, *Promocja czytelnictwa w Polsce przełomu lat 70 i 80. XX wieku na przykładzie działalności Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu*, w: *Kulturowe i filozoficzne aspekty literatury i sztuki*, red. M. Śliwa, E. Chodźko, Wydawnictwo Naukowe TYGIEL, Lublin 2020, s. 160–179.

⁴ T. Zarzębski, *25 lat bibliotek w PRL*, „Przegląd Biblioteczny” 1969, nr 1, s. 4.

⁵ Ibidem.

⁶ T. Parnowski, *Czytelnictwo w procesie demokratyzacji kultury*, Państwowe Zakłady Wydawn. Szkolnych, Warszawa 1964, s. 10–14.

⁷ H. Langer, *Biblioteki publiczne dla dzieci i młodzieży w PRL-u*, w: *Literatura dla dzieci i młodzieży*, t. 4, red. K. Heska-Kwaśniewicz, K. Tałuc, Uniwersytet Śląski, Katowice 2014, s. 232.

⁸ E. Kuźma, *Polityka kulturalna PPR-PZPR na Lubelszczyźnie w latach 1944–1956*, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczne im. J. Zamoyskiego, Zamość 2009, s. 111.

młodzieży szkół średnich z Warszawy, Łodzi, Krakowa, Katowic oraz Chorzowa. Uzyskano 5648 ankiet, a liczba osób badanych stanowiła prawie 22% liczby młodzieży wszystkich szkół średnich na tym terenie. Wśród autorów, po których książki sięgali badani, znaleźli się Henryk Sienkiewicz, Bolesław Prus, Adam Mickiewicz, Maria Rodziewiczówna, Stefan Żeromski, Józef Ignacy Kraszewski, Eliza Orzeszkowa, Władysław Reymont oraz Juliusz Słowacki⁹.

Czytanie traktowano wówczas jako jeden ze środków komunikowania się. Pod koniec lat 60. XX w. pisano jednak, że literatura dla dzieci i młodzieży nie porusza aktualnych problemów życiowych i nie odpowiada zainteresowaniom dorastającego pokolenia¹⁰. Uważano, że szkoła ma wpływać na preferencje i kulturę czytelnictwa uczniów. Jej zadaniem było wypełnianie funkcji dydaktycznej, wychowawczej oraz ideologicznej poprzez formowanie nowego społeczeństwa, przekonanego o nadrzędnej wartości wykształcenia jako podstawy awansu społecznego. Był to wyznacznik nowego ustroju i patriotyzmu¹¹. Bibliotekarze mieli za zadanie współpracować z nauczycielami, kontrolując czytelnictwo uczniów, polecając odpowiednie tytuły czy też zaznajamiając z tajnikami korzystania z książek popularnonaukowych. Bogumiła Staniów zauważyła, iż sterowanie uczniem w zakresie korzystania z biblioteki i polecanie konkretnych pozycji przyniosło efekty przeciwne do zamierzonych: uczniowie czując przymus niechętnie czytali i nie interesowali się książką¹². W „Kwartalniku Pedagogicznym” w 1960 r. opublikowano wyniki badań przeprowadzonych wśród uczniów technikum ekonomicznego dla pracujących. Otóż 45,5 % młodzieży tej placówki w młodszym wieku deklarowało czytanie raz w tygodniu, 1–2 razy w tygodniu – 25%, rzadziej 6,8 % a nie czytało 22,7%. Starsi uczniowie w większym odsetku zadeklarowali, iż nie czytali w ogóle – 41,2%, a 33,8% sięgało po książkę 1–2 razy w tygodniu¹³. Badani przez Irenę Lepalczyk na początku lat 60. uczniowie szkół średnich ogólnokształcących i zawodowych (łącznie 1678 osób) wśród ulubionych lektur wskazywali kolejno: „książkę historyczną, podróżniczą i geograficzną, kryminalną, o fabule z życia młodzieży, obyczajową, poruszającą kwestie społeczne, psychologiczną, fantastyczną i fantastycznonaukową, popularnonaukową z zakresu techniki”¹⁴. Zatem wybierali oni książki zgodne z ich zainteresowaniami, bliskie ich problemom, rozterkom i życiu codziennemu.

⁹ I. Socha, *Czytelnictwo dzieci i młodzieży: zarys*, w: *Literatura dla dzieci i młodzieży (1945–1989)*, t. 3, red. K. Heska-Kwaśniewicz, K. Tałuc, Uniwersytet Śląski, Katowice 2013, s. 302.

¹⁰ T. Parnowski, op. cit., s. 41.

¹¹ B. Staniów, *Książka popularnonaukowa dla dzieci i młodzieży w polskiej szkole w latach 1945–1989. Zalecenia i rzeczywistość (studia i szkice)*, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2018, s. 40–48.

¹² Ibidem.

¹³ M. Plucińska, *Budżet czasu i sposób spędzania czasu wolnego uczniów technikum ekonomicznego dla pracujących*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1960, nr 3, s. 185–187.

¹⁴ I. Socha, op. cit., s. 312.

Postępujący rozwój w każdej sferze życia zrodził potrzebę rozszerzania działalności bibliotecznej, a głównie popularyzacji czytelnictwa oraz proponowania nowych form zajęć edukacyjnych, kulturalnych i wychowawczych, tak by docierać do coraz szerszego grona odbiorców, zwłaszcza do dzieci i młodzieży. Miały one wyrabiać w najmłodszych czytelnikach silną wolę, kształtować moralność, poszerzać wiedzę polityczną, kulturalną i techniczną¹⁵. Dominowały wówczas popularne do dnia dzisiejszego formy pracy z czytelnikiem, takie jak spotkania autorskie, lekcje biblioteczne, pogadanki, odczyty i wykłady oraz wystawy nawiązujące do wydarzeń politycznych i społecznych. Warto dodać, że mimo powszechnie dostępnych już telewizorów i radioodbiorników, w 1960 r. z bibliotek i punktów bibliotecznych korzystało 3–3,5 miliona osób, a w 1957 r., na 1000 mieszkańców w mieście przypadało 107,6 czytelników, a na wsi 111,8¹⁶.

Lata 70. i 80. XX w. wciąż charakteryzowała propaganda, manipulacja, kontrola i cenzura. Nadal poddawano kontroli wszelkie publikacje, które miały trafić do bibliotek i księgarni¹⁷. Wynikało to z przeświadczenia, iż słowo pisane ma nadzwyczajną siłę, która kieruje poczynaniami literatów, społeczeństwa i polityków¹⁸. Wydarzenia organizowane przez instytucje państwowe, głównie kulturalne, w tym biblioteki, stanowiły pole do transmisji i utrwalania idei państwa socjalistycznego, celów politycznych władzy pod pretekstem przekazu informacji, uświadamiania, nauki, rozwoju czy rozrywki. Janusz Ankudowicz, bibliolog i bibliotekarz, badacz społecznych i kulturotwórczych uwarunkowań książki oraz czytelnictwa, pisał, iż powszechne stawało się kupowanie i gromadzenie książek w domu, a coraz więcej osób określało się mianem czytelnika książek. Wzrastała liczba użytkowników bibliotek, które były miejscem rozwoju i realizowania czytelnictwa. Intensyfikowały one działania kulturalne, oświatowe i wychowawcze¹⁹. Najlicniejszą grupę użytkowników stanowiły dzieci do lat 14, a ponad połowa publiczności czytającej w bibliotece to młodzież ucząca się i studenci²⁰. Potwierdza to badanie motywacji czytelniczej z lat 70. XX w., z którego wynika, iż najwyższy jej odsetek występuje wśród osób z wykształceniem wyższym (39,6%) i średnim (28,7%), a najmniejszy

¹⁵ Okólnik Nr 18 z 30 lipca 1955 r. (SO7-3493/55) o współpracy szkół i wyd. oświaty ze związkami zawodowymi w zakresie realizacji uchwały CRZZ w sprawie pracy związków zawodowych w dziedzinie wychowania i opieki nad dziećmi. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty” 1955, nr 11, poz. 102.

¹⁶ T. Parnowski, *Czytelnictwo dzieci i młodzieży w obliczu przemian*, Warszawa 1961, s. 40.

¹⁷ G. Łęcicki, *Cenzura w Polsce Ludowej: propaganda, manipulacja, destrukcja*, „Kwartalnik Nauk o Mediach” 2015, 2, <http://knm.uksw.edu.pl/cenzura-w-polsce-ludowej-propaganda-manipulacja-destrukcja/> [dostęp: 25.01.2021].

¹⁸ S. Wojnarowicz, *Między publikacją a czytaniem. Z zagadnień dostępności „Kultury” paryskiej w bibliotekach PRL*, w: *Czytelnicy – zasoby informacji i wiedzy. Tradycja i przemiany w czasach kultury cyfrowej*, red. A. Dymmel, S.D. Kotuła, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2017, s. 67–68.

¹⁹ J. Ankudowicz, *Czytelnictwo powszechne. Problemy, stan, uwarunkowania*, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Poznań 1980, s. 12–13.

²⁰ Ibidem.

(1,9%) u tych, którzy nie posiadają żadnego wykształcenia²¹. W tych samych latach w mniejszym zakresie sięgano po lektury popularnonaukowe (4,6% czytelników w wieku 9–11 lat i 12,2% w wieku powyżej 12 lat) oraz po utwory poetyckie²².

W następnym dziesięcioleciu Zakład Badań Czytelnictwa Książki Młodzieżowej Agencji Wydawniczej badał sposób spędzania wolnego czasu młodzieży. Ankietowani usytuowali książkę na drugiej pozycji (40,3% wskazań), po telewizji (49%). Czytanie jako ulubiona czynność znalazła się na trzecim miejscu (24,3%), zaś w hierarchii zainteresowań i zachowań pożądaných na czwartym (7%), po sporcie, polityce i muzyce. Czytanie prasy w wolnym czasie znalazło się na siódmym miejscu (17,3%), a wśród czynności ulubionych na trzynastym. Wskazując cechy człowieka kulturalnego, odczytanie wskazano na trzecim miejscu, a uczestnictwo w kulturze dopiero na siódmym²³.

Czytanie książek najbardziej popularne było wśród nastolatków (15–17 lat) i uczących się²⁴, co potwierdzają statystyki prowadzone przez wypożyczalnię i czytelnice Książnicy; otóż w latach 80. ubiegłego stulecia dominującą grupą korzystającą z zasobów – zarówno w wypożyczalni, jak i czytelnicy – były dzieci, młodzież oraz studenci. Dla przykładu w 1982 i 1983 r. najczęściej pozycję wypożyczyli studenci i uczniowie, sięgali oni po literaturę naukową, piękną oraz czasopisma²⁵. W latach 80. XX w. badania ogólnopolskie wykazały, iż 33% respondentów czytało jedną pozycję miesięcznie; z dwiema lekturami obcowało 36%, zaś czytających systematycznie – od 3 do 10 i więcej tytułów na miesiąc było niemal 25%. Jedną książkę w tygodniu czytało ponad 11% badanych²⁶. Taki stan rzeczy utrzymywał się aż do czasu transformacji ustrojowej. Szacowano, iż w 1980 r., 25–40% z wypożyczanych pozycji, stanowiły książki beletrystyczne²⁷.

Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu od początku istnienia rozwijała aktywność wychowawczą, edukacyjną i popularyzatorską w Bibliotece Głównej, ale także podległych jej rejonowych i gminnych placówkach. Nie tyl-

²¹ Ibidem, s. 16.

²² I. Socha, op. cit., s. 314.

²³ Ibidem, s. 319–320.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Liczba wszystkich wypożyczeń do domu (liczba wypożyczeń pozycji z literatury pięknej z ogólnej liczby wypożyczeń) w Wypożyczalni Biblioteki Głównej w 1982r.: styczeń 1362 – (97), luty – brak informacji, marzec 2142 (116), kwiecień – 2009 (91), maj – 1978 (80), czerwiec 1723 (80), lipiec – 1016 (60), sierpień – 526 (58), wrzesień – brak informacji, październik – 2327 (113), listopad – 2093 (70), grudzień – 1793 (82). W sprawozdaniach uwidacznia się znaczny udział w studentów w grupie osób, którym udzielono informacji w odpowiedzi na złożone zapytania. W maju na 164, były to aż 92 informacje przekazane studentom, w czerwcu 117 na 214, w lipcu 67 na 191, sierpniu 21 na 55, zaś w październiku 343 na 517, listopadzie 153 na 287 a w grudniu 136 na 278 ogólnych informacji. Archiwum Zakładowe Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu (dalej AZ), Książnica Miejska im. M. Kopernika w Toruniu, Sprawozdania 1982–1983, *Sprawozdanie z pracy Czytelni Głównej w listopadzie 1982 r., Sprawozdania z czytelnicy Głównej kwartalne 1982, passim*.

²⁶ Ibidem.

²⁷ J. Ankudowicz, op. cit., s. 18,19.

ko organizowała tematyczne i cykliczne akcje, ale również lekcje biblioteczne, wystawy, konkursy, odczyty czy obchody rocznic itd. Ponadto chcąc zapewnić wysoką jakość świadczonych usług, dostosowanych do potrzeb odbiorców, organizowano seminaria merytoryczne dla bibliotekarzy bibliotek dziecięcych.

Rola bibliotekarza w promocji czytelnictwa

Rola pracownika biblioteki zmieniała się wraz z upływem lat, a wraz z nią jego zakres obowiązków. Wzrost znaczenia placówki jako miejsca kultury przyczynił się do zaakcentowania pozycji bibliotekarza w społeczeństwie. Jeszcze na początku XIX w. zawód kustosa miał charakter dodatkowy. Dopiero potrzeba organizacji szkolnictwa, prace nad ujednoczeniem pragmatyki zawodowej i utworzenie w 1917 r. Związku Bibliotekarzy Polskich (ZBP) spowodowały nadanie temu zawodowi rangi profesjonalnej²⁸. Po II wojnie światowej mimo niesprzyjających okoliczności działalność bibliotek rozwijała się²⁹. Zawód bibliotekarza został wpisany do klasyfikacji zawodów-specjalności w 1965 r. przez Komitet Pracy, jednak nadal trwał spór o to, czy działalność bibliotekarska jest zawodem, umiejętnością czy zajęciem. Brakowało jasnego określenia warunków, które pracownik tej placówki powinien spełniać³⁰.

Sytuacja społeczna i polityczna oraz zauważalny wpływ działalności bibliotekarskiej na społeczeństwo sprawiły, iż bibliotekarzom nadano nową rolę, rozszerzono zakres zadań oraz uwydatniono ich wpływ na młode pokolenie. Wskazano na autorytet bibliotekarza, obszary jego oddziaływań oraz posłannictwo. Jak słusznie zauważyła Agnieszka Łuszpak:

W epoce stalinowskiej rolą bibliotekarza nie jest już przysłowiowe „katalogowanie pergaminów”. Teraz mówić trzeba o bibliotekarzu-wychowawcy, bibliotekarzu-nauczycielu, bibliotekarzu-przewodniku, bibliotekarzu-mentorze. Dlaczego? Gdyż książka ma być „narzędziem wychowania socjalistycznego”³¹.

²⁸ Z. Gębołyś, *Zawód bibliotekarza i kształcenie bibliotekarzy w Polsce*, w: *Bibliotekarstwo*, wydanie drugie, uzupełnione i rozszerzone, red. Z. Żmigrodzki, Warszawa 1998, s. 382.

²⁹ Na ten temat szerzej M. Lewandowska, *Promocja czytelnictwa w Polsce przełomu lat 70 i 80. XX wieku na przykładzie działalności Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu*, w: *Kulturowe i filozoficzne aspekty literatury i sztuki*, red. M. Śliwa, E. Chodźko, Wydawnictwo Naukowe TYGIEL, Lublin 2020, s. 160–179.

³⁰ Dopiero pierwsza ustawa o bibliotekach z dnia 2 czerwca 1997 r. wskazała, iż pracownicy zatrudnieni na stanowiskach bibliotekarskich powinni posiadać kwalifikacje bibliotekarskie. Zaznaczono także, że tworzą oni grupę zawodową bibliotekarzy. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach rozdział 11, poz.538, poz. 539, rozdział 11, art. 29.

³¹ A. Łuszpak, „*Nie poszliśmy więc do polityki. Ale oto polityka przyszła do nas*” – rola bibliotekarza w okresie stalinowskim (w świetle materiałów zamieszczanych na łamach polskich czasopism zawodowych), „Z Badań nad Książką i 2Księgozbiorami Historycznymi” 2018, t. 12, s. 274.

Bibliotekarze po wojnie nie byli traktowani jako odrębna grupa zawodowa, aż do 1952 r., kiedy to zaczęto zwracać się bezpośrednio do nich jako do działaczy społecznych Polski Ludowej. Podczas Ogólnokrajowej Narady Bibliotekarzy w 1952 r. prezes KC PZPR Edward Ochab zaznaczył, iż z pomocą partii należy pracować nad ideologicznym przygotowaniem bibliotekarzy, poznaniem przez nich ideologii marksizmu-leninizmu, misji klasy robotniczej, by lepiej służyć ludowi w walce przeciw wpływowi kapitalizmu. Bibliotekarz miał przybliżać czytelnikowi jedyną i słuszną książkę, a więc naukową i ideologicznie prawdziwą, jak wówczas uważano³², miał być zatem wychowawcą posiadającym cechy polityka. Wspomniana już A. Łusznak scharakteryzowała w swoim artykule także ideał ówczesnego bibliotekarza, który miał aktywnie brać udział w życiu lokalnej społeczności oraz współpracować z organizacjami politycznymi. Powinien być stanowczy, konsekwentny i przekonujący w doborze politycznej literatury. Ponadto zobowiązany był do ciągłego edukowania się, by mógł kierować czytelnictwem oraz aktywną propagandą literatury politycznej. Kształcenie to jednak nie polegało na ulepszaniu warsztatu pracy, ale poszerzaniu wiedzy prawnej, teoretycznej i ideologicznej³³.

W latach 70. XX w. Edmund Józefowicz na łamach „Rocznika Bibliotecznego” określił status i rolę bibliotekarza. Jego zdaniem to osoba, która pracuje w bibliotece, posiada odpowiednie przygotowanie i przynależy do tego konkretnego zawodu. To także członek wyodrębnionej grupy pracowników o wysokich kwalifikacjach i ustalonym stanowisku w bibliotekarskiej hierarchii. Oprócz działań techniczno-administracyjnych, tj. gromadzenia, opracowania, przechowywania i udostępniania zbiorów, do zadań bibliotekarzy zaliczał zaangażowanie w rozwój nauki, kultury, oświaty i wychowania poprzez udzielanie informacji, prowadzenie dokumentacji, działalności bibliograficznej, instrukcyjno-metodycznej, naukowo-badawczej, edukacyjnej, dydaktycznej, wychowawczej i kulturalnej³⁴. Z badań przeprowadzonych w 1985 r. wśród pracowników bibliotek naukowych wyłania się obraz bibliotekarza jako przedstawiciela zawodu „trudnego psychicznie”, wymagającego cierpliwości, miłości do ludzi i książek, źle opłacanego i niecenionego społecznie. Pracownicy bibliotek uważali, że oni sami, ale także ich koledzy i koleżanki, powinni odznaczać się systematycznością, solidnością, pracowitością i ogólną wiedzą humanistyczną oraz umiejętnością nawiązywania kontaktu z innymi³⁵.

³² W czasopiśmie i materiałach metodycznych zawierano informacje dla bibliotekarzy o tym, jakie należy podejmować działania kulturalne, wskazywano tematykę gazetek czy wystaw opartą o wydarzenia i rocznice polityczne, jak np. 60-lecie urodzin B. Bieruta czy 70. rocznica śmierci Marksa. Ibidem, s. 278–284.

³³ Ibidem.

³⁴ E. Józefowicz, *Bibliotekarz w bibliotece naukowej i jego pozycja prawna w PRL*, „Roczniki Biblioteczne” 1973, R. 17, z. 3–4, s. 829–833.

³⁵ A. Rusek, *Kaplani i rzemieślnicy. Poglądy pracowników bibliotek naukowych na temat wykształcenia, pracy i zawodu*, w: *Bibliotekarze, zawód, osobowość, kwalifikacje*, red. K. Dąbrowska, Biblioteka Narodowa – Instytut Książki i Czytelnictwa, Warszawa 1990, s. 5, 28–29.

Działalność biblioteczna, aktywizująca i popularyzacyjna, była i jest podstawowym zadaniem oraz obowiązkiem pracownika biblioteki. W latach objętych badaniem szczególnie podkreślano jej znaczenie w budowaniu świadomego, ideologicznie ukształtowanego społeczeństwa. Celem stosowania zróżnicowanych form i metod pracy było dotarcie do jak najszerszego grona odbiorców, zwłaszcza do dzieci i młodzieży, gdyż ta grupa dominowała wśród użytkowników biblioteki oraz to właśnie w wieku szkolnym kształtuje się charakter, osobowość i kultura czytelnicza.

W poradniku metodycznym pod redakcją Izabeli Nieczowej³⁶, wydanym w latach 60. XX w., który analizuje współcześnie Agnieszka Maroń, wymienia się 13 różnych form pracy bibliotekarza dziecięcego: przysposobienie biblioteczne, opowiadanie, głośne czytanie, pogadanki i odczyty, dyskusje, imprezy biblioteczne, konkursy, gry i zabawy literackie, wystawki, plakaty, albumy biblioteczne, katalożki i kalendarze historycznych aktualności³⁷. Co ciekawe, w tych samych latach wskazuje się, iż oprócz występowania i posługiwania się tymi formami, konieczna jest także chęć ze strony pracowników do ich rozpowszechniania³⁸, gdyż praca ideowa na podstawie książki i prasy oraz popularyzacja czytelnictwa to obowiązek ośrodków bibliotecznych³⁹.

Jak wynika z badań przeprowadzonych przez Instytut Książki i Czytelnictwa Biblioteki Narodowej w 1985 r., do najbardziej popularnych form pracy z czytelnikiem zaliczało się wówczas kolejno: opowiadanie baśni, lekcje biblioteczne, wycieczki, konkursy oraz na równo pogadanki, prelekcje i odczyty⁴⁰. Warto dodać, że w okresie objętym badaniem, konkursy stanowiły jedną z podstawowych form pracy z czytelnikiem, traktowane były jako narzędzie aktywizacji czytelników i promocji czytelnictwa oraz literatury. Wyróżniono nawet ich typologię. Mianowicie organizowano konkursy czytelnicze, które miały promować konkretne książki i zachęcać do ich przeczytania, sprawdziany wiadomości dotyczące przestudiowanej pozycji, konkurencje zachęcające do wyboru i prezentowania wierszy, konkursy bibliograficzne oraz popularnonaukowe⁴¹.

Status, rola i obowiązki bibliotekarza ewaluowały wraz z rozwojem bibliotekarstwa, tak samo jak sytuacja społeczna oraz polityczna kraju. Pracownicy bibliotek, miejsc upowszechniania kultury, w omawianym okresie traktowani byli jako wychowawcy, budowniczy nowego pokolenia, politycy, którzy swoimi działaniami mieli propagować ideologię socjalizmu. W działalności bibliotekarskiej w proponowanych formach aktywności

³⁶ I. Nieczowa, S. Łabanowska, *Konkursy*, w: *W bibliotece dla dzieci. Poradnik metodyczny*, red. I. Nieczowa, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 1965, s. 212–248.

³⁷ A. Maroń, *A może konkurs? Nienowyy sposób promocji czytelnictwa w nowym wydaniu*, „Nowa Biblioteka” 2014, nr 2(15), s. 101.

³⁸ *Doświadczenia kieleckiej organizacji ZMS w upowszechnianiu czytelnictwa*, w: *Czytelnictwo wśród młodzieży w świetle badań socjologicznych*, red. Zarząd Główny Związku Młodzieży Socjalistycznej Centralnego Ośrodka Kształcenia Aktywu, Związek Młodzieży Socjalistycznej, Warszawa 1967, s. 76.

³⁹ *Ibidem*, s. 84.

⁴⁰ A. Maroń, *op. cit.*, s. 101.

⁴¹ *Ibidem*, s. 97–99.

czytelniczej i popularyzatorskiej kierowali się zarządzeniami i wytycznymi o zasięgu lokalnym oraz krajowym. Wkładali wiele wysiłku w rozwój i promocję czytelnictwa dziecięcego oraz młodzieżowego, gdyż to właśnie ta grupa odbiorców miała stworzyć, jak wówczas uważano, nową, lepszą rzeczywistość. Ich praca była przepełniona polityką, ideologią oraz propagandą haseł socjalistycznych.

Działania Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej na rzecz promocji czytelnictwa wśród dzieci i młodzieży w latach 80. XX wieku

Celem inicjacji czytelniczej, która odbywa się w bibliotekach, jest krzewienie przyjemności czytania i zapoznawanie z magią znaczeń⁴². To właśnie w bibliotece dzieci mogą spotkać dorosłych, którzy pasjonują się książkami, znają się na nich, można z nimi dyskutować i wymieniać się opiniami, co pozwala młodym czytelnikom na ukazanie swojej indywidualności. Biblioteki jednak mimo wielu starań nie obejmują swym zasięgiem wszystkich dzieci⁴³. Ich rolą jest zatem wyjście naprzeciw tym, którzy nie obcuja z książką, nie odznaczają się kulturą czytelniczą i nie mają nawyku czytania. W literaturze poświęconej upowszechnianiu kultury odnajdujemy informację, iż na przełomie lat 80. i 90. XX w., na wzór Europy Zachodniej planowano utworzenie bibliotek poza murami/biblioteki otwartej⁴⁴. Ponadto zwrócono uwagę na to, by miejsca udostępniania książek nie kojarzyły się dzieciom z ponurą atmosferą, rygiorem i przymusem. Stąd tak wiele akcji, spotkań, lekcji bibliotecznych, konkursów, które miały zmienić negatywny obraz biblioteki i wypełnić założony powyżej cel.

Biblioteki publiczne województwa toruńskiego, chcąc zintensyfikować czytelnictwo w środowisku młodzieżowym, rozwijały swoją działalność bibliotekarską na wielu polach. Wzbogacały księgozbiory, uwzględniając w większym stopniu literaturę oraz lekturę dla dzieci⁴⁵, edukowały kadrę, dbając o jej przygotowanie pedagogiczne, a także wy-

⁴² J. Papuźńska, *Książki, dzieci, biblioteka. Z zagadnień upowszechniania czytelnictwa i książki dziecięcej*, Fundacja dla Dziecka, Warszawa 1992, s. 29.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ We Francji już od lat 70. XX w. realizowano program polegający na nawiązywaniu kontaktów z dziećmi w ich naturalnym środowisku, w miejscu zamieszkania, gdzie się bawią i spędzają najwięcej czasu. Jego celem było dotarcie do najmłodszych, w warunkach, w których czują się swobodnie, nie są do niczego przymuszane, narażone na urazy, fobie czy oceny. Bibliotekarze mieli zachęcać do czytania i odwiedzania bibliotek atrakcyjnością zajęć, dobrowolnością i przyjazną atmosferą. Ibidem.

⁴⁵ W latach 80. XX w., biblioteki kontynuowały szeroki zakup nowości wydawniczych i wzbogacały księgozbiory. W strukturze zakupów bibliotek terenowych dążono do rozbudowywania księgozbiorów podręcznych, zwłaszcza w zakresie wydawnictw informacyjno-encyklopedycznych. Profil zakupu księgozbioru uwzględniał w większym stopniu literaturę dla dzieci i młodzieży oraz książkę rolniczą, a w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej oraz miejskich i rejonowych bibliotekach publicznych również księgozbiory z zakresu rehabilitacji, łącznie z książką mówioną. Planowano rozwijać i uzupełniać zbiory podręczne, prenumerować

korzystały jej potencjał ogólnozawodowy⁴⁶. W omawianym okresie szczególnie nacisk kładziono na rozwój bibliotek i czytelnictwa na terenach wiejskich. Powstawały nowe biblioteki i punkty biblioteczne, które aktywnie uczestniczyły w procesie edukacji, wychowania dzieci i młodzieży m.in. przez zagospodarowanie ich czasu wolnego⁴⁷.

Biblioteki współpracowały ze szkołami i instytucjami kulturalno-oświatowymi. Jednym z obszarów aktywności bibliotecznej było organizowanie akcji tematycznych i cyklicznych oraz inicjatyw popularyzujących czytelnictwo, a także prowadzenie lekcji bibliotecznych czy wykorzystywanie książki do przekazywania wiedzy, kształtowania charakteru, postaw i świadomości obywatelskiej. Biblioteki, chcąc docierać do szerokiej grupy odbiorców bez wykluczania nikogo z udziału w kulturze, organizowały także przedsięwzięcia i dostosowywały warunki dla osób chorych i z niepełnosprawnościami⁴⁸.

Oprócz wspólnie organizowanych imprez okolicznościowych wszystkie biblioteki, o ile pozwalały na to warunki lokalowe, prowadziły różnorodne zajęcia z dziećmi. Największym powodzeniem cieszyły się konkursy rysunkowe, quizy, zgaduj-zgadula, projekcje przeźroczy i wieczory baśni⁴⁹. Biblioteki publiczne w miastach poszerzały znajomość młodzieży szkolnej w zakresie sposobu korzystania z biblioteki i wykorzystania katalogów poprzez lekcje biblioteczne oraz pogadanki tematyczne. W celu wyodrębnienia przestrzeni dla starszych uczniów już w 1982 r. planowano oddać do użytku czytelnię dla młodzieży licealnej, która odciążałaby czytelnię naukową i wypożyczalnię przeznaczone dla naukowców fachowców i młodzieży studenckiej⁵⁰.

Biblioteki miały zachęcać do czytania i odwiedzania placówek przez cały rok. Bibliotekarze aktywnie działali na rzecz społeczności, w tym dzieci i młodzieży, organizując cyklicznie Akcję Letnią, Zielone Dziecińce, Białe wakacje czy też Dni Kultury, Oświaty, Książki i Prasy. Placówki te, z racji wypełniania celów pedagogicznych, otaczały opieką oraz kierowały bogatą ofertę zajęć zarówno w trakcie roku szkolnego, jak i podczas

czasopisma niezbędne w środowisku, zaś w większych bibliotekach rozpocząć gromadzenie zbiorów audiowizualnych; APT, WBP-KK, sygn. arch. 5/99, passim.

⁴⁶ Zamierzano także rozszerzyć zakres usług Biblioteki Głównej na rzecz czytelników z miasta Torunia i całego województwa przez specjalistyczne formy udostępniania zbiorów tj. czytelnie i wypożyczalnię zbiorów w językach obcych, czytelnie dla młodzieży licealnej oraz czytelnie i wypożyczalnię zbiorów specjalnych o szerokim zakresie tematycznym. Przewidywano sukcesywne uruchomienie w niektórych bibliotekach wypożyczalni muzykaliów; ibidem.

⁴⁷ APT, WBP-KK, sygn. arch. 5/90, *Podstawowe kierunki rozwoju bibliotek publicznych województwa toruńskiego i perspektywny plan rozwoju biblioteki głównej w Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i Książnicy Miejskiej na lata 1981–1985*, k. 3–17.

⁴⁸ APT, WBP-KK, sygn. arch. 5/99, passim. Biblioteki województwa toruńskiego, chcąc dostosować swoją aktywność do potrzeb wszystkich czytelników, podejmowały działania w celu dalszego rozwoju czytelnictwa chorych, niewidzących i osób z niepełnosprawnością m.in. poprzez uruchomienie w Toruniu ośrodka informacyjno-metodycznego oraz filii szpitalnej w Brodnicy w ramach czytelnictwa rehabilitacyjnego w lecznictwie zamkniętym. APT, WBP-KK, sygn. arch. 5/99, *Główne przedsięwzięcia bibliotek publicznych w 1986 r.*, k. 33.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem.

wakacji i ferii zimowych. W czasie ich trwania organizowano różnego rodzaju przedsięwzięcia kulturalne, oświatowe i wychowawcze połączone z konkursami i rozrywką.

W wyniku przekazanych przez Wojewódzką Bibliotekę Publiczną i Książnicę Miejską w Toruniu w 1982 r. zaleceń dla terenowych bibliotek w sprawie organizacji sezonowych punktów bibliotecznych mających obsłużyć wszystkie formy letniego wypoczynku dzieci i młodzieży na własnym terenie pracy, w miastach, miasteczkach i gminach, sporządzono wakacyjny plan obsługi młodych czytelników, plan Akcji Letniej⁵¹. Obejmował on zarówno dzieci, które z różnych przyczyn pozostały w czasie letnim w miejscu swojego zamieszkania, oraz te, które przybyły do danej miejscowości na kolonie, obozy czy do rodziny. Bibliotekarze podjęli współpracę z kierownictwem placówek młodzieżowych, które coraz liczniej powstawały w różnych krańcach miasta czy gminy. Obsługą biblioteczną objęto dzieci i młodzież na: koloniach, półkoloniach, obozach, obozowiskach wędrownych oraz w ośrodkach wypoczynkowych i ośrodkach rekreacyjno-sportowych. Biblioteki przygotowały zajęcia literacko-rozrywkowe, muzyczno-literackie poranki, wystawy czy wyświetlanie przeźroczy itp.⁵². Konkludując, czytelnictwo dla dzieci i młodzieży upowszechniano także w czasie wakacji, proponując bogatą ofertę, w której każdy uczestnik mógł znaleźć coś, co go zainteresuje. Zajęcia, wydarzenia i imprezy dostosowane były do wieku odbiorców. Przyczyniały się one do wyrabiania nawyku sięgania po książkę i częstszych wizyt w bibliotece.

Jak już wspomniano, okres letni był czasem, w którym biblioteki obfitowały w wydarzenia zorganizowane dla dzieci i młodzieży. Bibliotekarze otoczyli opieką dzieci, głównie na wsiach, w ramach „zielonych dziecińców”, wykraczając tym samym poza zadania statutowe bibliotek i stosowane dotąd formy pracy⁵³. W czasie zajęć z dziećmi przeprowadzono szereg form pracy na podstawie literatury dla dzieci.

Cyklicznie w celu upowszechniania czytelnictwa dziecięcego odbywały się w miastach i wsiach imprezy kulturalno-oświatowe w ramach „Białych wakacji”, a więc w czasie ferii zimowych. Uwzględniały one potrzeby dzieci i młodzieży, ich zainteresowania oraz możliwości organizacyjne i lokalowe bibliotek. W sprawozdaniach z placó-

⁵¹ APT, WBP-KK, sygn. arch. 5/157, „Akcja letnia” w bibliotekach publicznych woj. toruńskiego 1982, Informacja na temat „Akcji Letniej” w pionie bibliotek publicznych woj. toruńskiego 1982, 22.09.1982 r., k. 1–2.

⁵² Zorganizowano 17 tematycznych wystaw książki poświęconej rocznicy śmierci Janusza Korczaka, 31 wystaw związanych z rocznicą wyzwolenia Polski, 9 wieczorów literackich opartych na twórczości Leona Kruczkowskiego oraz 5 poświęconych twórczości Adama Asnyka, 13 pogadanek połączonych z wystawą o twórczości Józefa Ignacego Kraszewskiego, 14 poranków z opowiadaniem na temat *Moje przygody wakacyjne*. Ponadto odbyło się 37 kursów rysunkowych – *Moi bohaterowie książek*, połączonych z wystawą najlepszych prac dziecięcych, 45 przeglądów nowości książkowych wraz z omówieniem i dyskusją nad jedną wybraną pozycją, 11 quizów literackich z młodzieżą pt. *Znani pisarze, znane książki* oraz 23 lekcje biblioteczne dla młodzieży na temat sławnych pisarzy i poetów łącznie z prezentacją książek. Dla przybyłych dzieci organizowano także szereg innych imprez tj.: odtwarzanie bajek z płyt, głośne czytanie i omówienie fragmentów książki, konkursy błyskawiczne, pogadanki okolicznościowe i inne wydarzenia przeznaczone dla różnych grup wiekowych dzieci i młodzieży.

⁵³ Zielone dziecińce funkcjonowały m.in. w rejonie wąbrzeskim, przy Gminnej Bibliotece Publicznej w Ryńsku, Rywałdzie i przy filii bibliotecznej w Osiecku.

wiek podległych Książnicy odnajdujemy zbliżone działania i wydarzenia organizowane w czasie ferii, tj. przeglądy nowości wydawniczych, wystawy książek, konkursy społeczno-literackie, montaż słowno-muzyczny, popołudnia/wieczory z bajką, lekcje biblioteczne, dyskusje, gry i zabawy czy też pogadanki, teatryki oraz zajęcia plastyczne. Ciekawym był również fakt tworzenia Kółek Młodego Bibliotekarza – ich członkowie układali książki, naprawiali zniszczone egzemplarze oraz grali w gry dostępne w placówkach. Autorzy sprawozdań podkreślali, iż w okresie trwania ferii zimowych we wszystkich bibliotekach praca kulturalno-wychowawcza z dziećmi była wzmożona⁵⁴.

Biblioteki w swoich oddziaływaniach kierowały się chęcią kształtowania postaw, wartości i charakteru. Jak wspomniano, w okresie PRL-u cenzurowano książki, poddawano propagandzie każdą aktywność bibliotekarską, tak by stanowiła ona transfer idei socjalizmu⁵⁵. Przykładem były majowe Dni Kultury, Oświaty, Książki i Prasy⁵⁶. Zatem jednym z ważniejszych zadań realizowanych przez bibliotekę była popularyzacja książki, a poprzez nią upowszechnianie ideowo-wychowawczych wzorów tradycji narodowej i kształtowanie świadomości obywatelskiej⁵⁷. W okresie objętym badaniem tematami wiodącymi były: Międzynarodowy Rok Pokoju, 40-lecie Dekretu o bibliotekach, X Zjazd PZPR, Tydzień Kultury Robotniczej w Toruniu, Dekada Kultury Radzieckiej, 200. rocznica urodzin Joachima Lelewela czy też 100. rocznica urodzin Jerzego Szaniawskiego. Znalazły one odbicie w tradycyjnych, ale sprawdzonych formach, tj.: sesji, spotkaniach autorskich, wystawach, lekcjach bibliotecznych i w wydawnictwach. Dla przykładu, w związku ze Światowym Kongresem Intelktualistów w Warszawie otwarto wystawę pt. *W obronie pokojowej przyszłości świata*, a w miesiącu pamięci narodowej zaprezentowano ekspozycję pt. *Zagubione dzieciństwo – pokój dzieciom*.

Promocja czytelnictwa wśród dzieci i młodzieży była priorytetem dla bibliotek województwa toruńskiego. Działalność kulturalno-wychowawcza i edukacyjna znajdowała szczególne miejsce w planach pracy placówek, a w sprawozdaniach opisywano ich wykonanie i rezultaty. Zwiększenie liczby czytelników w bibliotekach, także wiejskich,

⁵⁴ APT, WBP-KK, sygn. arch. 5/150, „Białe wakacje” w bibliotekach publicznych województwa toruńskiego 1984, passim.

⁵⁵ G. Łęcicki, op. cit.

⁵⁶ O Dniach Kultury, Oświaty, Książki i Prasy pisał historyk Dariusz Jarosz. Zob. D. Jarosz, Święto książki z wielką polityką w tle (Dni Oświaty w maju 1946 r.), w: *Bibliologia polityczna*, red. D. Kuźmina, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2011, s. 265–273; D. Jarosz, *Dni Oświaty, Książki i Prasy w systemie propagandy kulturalnej władz Polski Ludowej 1946–1956*, w: *Polska 1944/45–1989. Studia i materiały*, t. 10, Instytut Historii PAN, Warszawa 2011, s. 43–60; O obchodach Dni w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu, zob. M. Lewandowska, *Promocja czytelnictwa w Polsce przelomu lat 70 i 80. XX wieku na przykładzie działalności Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu*, w: *Kulturowe i filozoficzne aspekty literatury i sztuki*, red. M. Śliwa, E. Chodźko, Wydawnictwo Naukowe TYGIEL, Lublin 2020, s. 160–179.

⁵⁷ APT, WBP-KK, sygn. arch. 8/43, *Sprawozdanie z działalności Biblioteki Głównej – Książnicy Miejskiej im. M. Kopernika w Toruniu za rok 1986, Założenia ogólne, organizacja pracy wewnętrznej główne kierunki działania, kadra*, k. 1–5.

częstsze odwiedziny instytucji oraz zwielokrotnione wypożyczenia są dowodem na powodzenie akcji, imprez i wydarzeń. Zintensyfikowana aktywność wobec dzieci świadczy o tym, jak ważne jest rozpoczynanie inicjacji czytelniczej jak najwcześniej, w celu wyrobienia i utrwalania prawidłowych nawyków.

Seminaria dla bibliotekarzy, poświęcone czytelnictwu dziecięcemu, organizowane przez Wojewódzką Bibliotekę Publiczną – Książnicę Kopernikańską w Toruniu

Chcąc odpowiednio organizować i przeprowadzać działania promujące czytelnictwo dziecięce i młodzieżowe, należało wyposażyć pracowników biblioteki w wiedzę teoretyczną, oraz umiejętności praktyczne.

Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska w Toruniu w czasie objętym badaniem, tj. w latach 80. XX w.⁵⁸, organizowała seminaria dla kierowników bibliotek dziecięcych, instruktorów Miejskich i Rejonowych Bibliotek Publicznych, dotyczące czytelnictwa dziecięcego. Ich celem było poruszanie bieżących spraw związanych z funkcjonowaniem tego typu bibliotek, czytelnictwem dzieci i młodzieży oraz działalnością kulturalno-oświatową. Odbływały się one cyklicznie, kilka razy w ciągu roku, tak by na bieżąco reagować na potrzeby społeczno-polityczne stawiane przez państwo instytucjom kultury. Analizując sprawozdania z przeprowadzonych spotkań, można wyodrębnić stałe elementy seminariów, które znajdowały odzwierciedlenie w programach wydarzeń. Były to prelekcje profesorów, bibliotekarzy, dyrektorów i kierowników instytucji kulturalno-oświatowych oraz miłośników książek w szczególności, nawiązujące do twórczości konkretnych autorów. Drugim obszarem wpisanym na stałe w harmonogram seminariów były wykłady naukowe połączone z uwrażliwianiem słuchaczy na konieczność odrębnego planowania oddziaływań dla dzieci ze względu na specyfikę ich wieku. Poruszano w nich tematykę rozwoju i psychiki dziecka, jego potrzeb, możliwości oraz trudności. W trakcie merytorycznych odczytów odnoszono się także do przeszłości i historii placówek, miejsc, stowarzyszeń czy związków (ZHP). Ponadto na każdym z seminariów pracownicy Książnicy oraz delegaci miejskich i rejonowych bibliotek omawiali sprawy bieżące, przedstawiali sprawozdania z minionych lat oraz toczyli dyskusje wokół kwestii istotnych dla bibliotekarza.

Wśród autorów literatury dziecięcej wzbudzających zainteresowanie czytelników i bibliotekarzy znalazły się popularne wówczas pisarki – Barbara Białkowska⁵⁹, specjali-

⁵⁸ Książnica do dziś prowadzi szkolenia przeznaczone dla pracowników tej biblioteki oraz dla pracowników merytorycznych bibliotek publicznych wszystkich szczebli podregionu toruńsko-włocławskiego. Tematyka spotkań obejmuje: ochronę danych osobowych, kontrolę zarządczą w bibliotece, instrukcję kancelaryjną i archiwalną, wydatkowanie środków publicznych, opracowanie zbiorów i inne; <http://ksiaznica.torun.pl/oferta-szkoleniowa/> [dostęp: 23.09.2020].

⁵⁹ Barbara Białkowska (11.06.1932, Siedlce–19.03.2010) – absolwentka filologii polskiej. Pracę zawodową rozpoczęła w bibliotece w Warszawie, szybko awansowała na stanowiska kierownicze, prowadziła nowo

zująca się w organizacji szkoleń dla bibliotekarzy, Hanna Januszewska⁶⁰, poetka, pisarka dziecięca, wielokrotnie nagradzana i odznaczona Orderem Uśmiechu oraz Maria Kownacka⁶¹, autorka bajek i słuchowisk radiowych dla dzieci. Uczestnicy szkoleń dyskutowali o wartości poznawczej, wychowawczej i artystycznej ich książek. Pojawiały się także propozycje drukowania konkretnych tytułów, upowszechniania ich wśród bibliotekarzy a następnie wykorzystywania w pracy z dziećmi.

W czasie seminariów wielokrotnie podkreślano, iż tylko dokładne poznanie psychiki dziecka, faz jego rozwoju i potrzeb, przyczyni się do proponowania odpowiedniej aktywności bibliotecznej dedykowanej najmłodszym. Tradycją tych spotkań stały się wykłady dr Haliny Żuchowicz z Instytutu Pedagogiki i Psychologii UMK. Wypowiadała się ona na tematy rozwoju psychicznego dziecka w wieku przedszkolnym. Na podstawie długoletnich badań własnych, przeprowadzanych w różnych miastach Polski, poddawała charakterystyce ówczesną sytuację dziecka w przedszkolu i w domu. Przedstawiała także poglądy pedagogów i psychologów współczesnych na temat tego okresu rozwojowego⁶².

W czasie merytorycznych wystąpień wracano do przeszłości w związku z obchodami rocznic i świąt, które były ważne dla bibliotekarzy z punktu widzenia ich pracy

otwierane placówki, podjęła dalsze kształcenie, uzyskując stopień magistra oraz od 1966 r., po zdobyciu wymaganych kwalifikacji, rozpoczęła kształcenie bibliotekarzy dziecięcych. Prowadziła szkolenia w Toruniu i Poznaniu. Jej wykłady dotyczyły literatury popularnonaukowej dla dzieci, baśni i literatury współczesnej dla młodych odbiorców. W opracowaniach za najcenniejszy jej dorobek, uznaje się właśnie organizowanie i prowadzenie szkoleń dla instruktorów czytelnictwa dziecięcego. W latach 70. XX w. obroniła doktorat i rozpoczęła pracę w Bibliotece Narodowej. Wykorzystując wcześniejsze doświadczenie również organizowała seminaria, wydawała publikacje m.in. liczne wykazy działów katalogu, *Wskazówki w sprawie organizacji czytelnictwa dzieci w bibliotekach publicznych czy Książki dla bibliotek. Literatura dla dzieci i młodzieży 1945–1970* i wiele innych. Barbara Białkowska jest jedną z wybitnych postaci specjalizujących się w czytelnictwie dziecięcym. Więcej na ten temat w: G. Lewandowicz-Nosal, *Barbara Białkowska (1932–2010)*, w: *Teoretycy i praktycy polskiego bibliotekarstwa*, red. M. Lenartowicz, Warszawa 2012, s. 25–31.

⁶⁰ Hanna Januszewska (20.04.1905 Warszawa–18.07.1980 tamże) – prozaiczka, poetka, tłumaczka oraz autorka słuchowisk i sztuk teatralnych. Książka jej autorstwa *Bajki o czterech wiatrach* jest wpisana na Listę Honorową im. H.Ch. Andersena. W uznaniu wartości pedagogicznych odznaczano ją i nominowano do nagród państwowych (nagroda Prezesa Rady Ministrów, nagroda Premio Europeo). W 1955 r. została odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz Medalem 10-lecia Polski Ludowej, zaś na wniosek polskich dzieci została uhonorowana tytułem Kawalera Orderu Uśmiechu. W 1980 otrzymała nagrodę państwową I stopnia; *Januszewska Hanna*, <https://www.terazteatr.pl/artystyci/hanna-januszewska,bio,5189> [dostęp: 24.08.2020].

⁶¹ Maria Kownacka (11.09.1894, Słup–27.02.1982 Warszawa) – polska pisarka, tłumaczka, autorka sztuk scenicznych, słuchowisk dziecięcych a także „Dziennika Dziecięcego” (codziennej gazetki dla dzieci), który wydawany był podczas Powstania Warszawskiego w kolonii Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej na Żoliborzu. Spod jej pióra pochodzą do dziś znane pozycje, tj. *Plastusiowy pamiętnik; Deszczyk pada, słonko świeci; Kajtkowe przygody* i inne. Źródło: *Kownacka Maria*, w: *Słownik literatury dla dzieci i młodzieży*, pod red. K. Kulickowskiej, I. Słońskiej, Warszawa 1964, s. 169, <https://culture.pl/pl/tworca/maria-kownacka> [dostęp: 10.10.2020].

⁶² Spotkania odbywały się regularnie. Dr Halina Żuchowicz na każdym z kolejnych seminariów kontynuowała swój merytoryczny wkład w pracę bibliotekarzy, mówiąc o rozwoju psychicznym dziecka w wieku przedszkolnym czy o osobowości dziecka przedszkolnego.

wychowawczej i edukacyjnej. Mówiono wówczas o historii miejsc, placówek, związków, a także oddawano hołd bohaterom⁶³.

Stałym elementem seminariów było przedstawienie sprawozdania z roku ubiegłego z działalności popularyzatorskiej, biblioteki głównej oraz podległych jej rejonowych i gminnych bibliotek publicznych. Pracownicy wymieniali wówczas formy i metody pracy z najmłodszymi, które cieszyły się popularnością i pozytywną opinią odbiorców, tj. współpracę ze szkołami, organizowanie konkursów, wystaw, spotkań autorskich oraz lekcji bibliotecznych. Nadmieniali także, by kupować książki dla młodzieży w wielu egzemplarzach, aby zaspokoić zapotrzebowanie wszystkich filii i punktów bibliotecznych na tytuły cieszące się dużą popularnością wśród dzieci. Uczestnicy seminariów uważali, że w każdej bibliotece należy wprowadzać cykliczne formy pracy, ponieważ przynoszą one zamierzony efekt i są popularne wśród czytelników⁶⁴. W czasie spotkań bibliotekarze wskazywali na potrzebę omówienia metodyki pracy z dziećmi z niepełnosprawnością umysłową i fizyczną⁶⁵. Instruktorzy Książnicy w sprawozdaniach i wystąpieniach informowali o tym, jakie warunki są potrzebne do pracy z najmłodszymi w bibliotekach. Przedstawiali formy nadające się do wykorzystania w zajęciach z 5-, 6-latkami, tj. opowiadanie baśni, głośne czytanie, konkursy błyskawiczne. Zwracali uwagę na pewne elementy przysposobienia bibliotecznego, które można przeprowadzić z najmłodszymi czytelnikami⁶⁶. Bibliotekarze omawiali ponadto zmiany w regulaminach, akty wewnętrzne, oraz dokumenty o zasięgu krajowym, jak np. wskazówki Ministerstwa Kultury i Sztuki w sprawie organizacji czytelnictwa dziecięcego w bibliotekach publicznych⁶⁷.

Uczestnicy seminariów, a więc bibliotekarze i bibliotekarki, w czasie tych spotkań mieli możliwość wzięcia udziału w dyskusji poświęconej bieżącym wydarzeniom, sprawom czy trudnościom, które napotykali w codziennej pracy. Postulowali oni, by głównym kierunkiem pracy z dziećmi w bibliotekach w kolejnych latach było rozwijanie

⁶³ Dla przykładu w czasie obchodów 70-lecia Związku Harcerstwa Polskiego (1981) oprócz referatu retrospekcyjnego bibliotekarze wysłuchali także odczytu poświęconego bohaterskiej walce harcerzy w II wojnie światowej, w którym zwrócono uwagę na kształtowanie postaw patriotycznych u dzieci i młodzieży.

⁶⁴ APT, WBP-KK, sygn. arch. 8/85, *Czytelnictwo Dziecięce. Szkolenia dla bibliotekarzy i instruktorów 1980–1986*, passim.

⁶⁵ Ibidem, *Sprawozdanie z seminarium dla bibliotekarzy bibliotek dziecięcych i instruktorów MiRBP w dniu 11 II 1981, Komunikaty*, Toruń 12 II 1981, k. 30.

⁶⁶ Ibidem, *Sprawozdanie z przebiegu seminarium dla bibliotekarzy bibliotek dziecięcych i instruktorów MiRBP opiekujących się czytelnictwem dzieci i młodzieży, które odbyło się w dniu 31 III 1982 r.*, k. 40.

⁶⁷ W czasie seminariów bibliotekarze omawiali także regulacje prawne wydawane w formie wytycznych. Stanowiły one załączniki do zarządzeń i dotyczyły kwestii związanych z funkcjonowaniem bibliotek, w tym bibliotek dziecięcych. Zawierały one konkretne wskazówki, instrukcje oraz praktyczne rozwiązania. Przykładowo w roku 1974, w piśmie Ministerstwa Kultury i Sztuki – Departamentu Domów Kultury, Bibliotek i Stowarzyszeń Regionalnych zawarto informacje mówiące o tym, by wszystkie biblioteki zarówno powiatowe, jak i gminne posiadały odrębną bibliotekę dla dzieci – filię lub oddział. Zapisano również, iż w dużych miastach musi funkcjonować jedna biblioteka dla dzieci na 10 000 mieszkańców. Ten dokument został omówiony szczegółowo z instruktorami Książnicy i pracownikami bibliotek dziecięcych w 1982 r.; L. Biliński, *Normy i wskaźniki w bibliotekach publicznych*, „Przegląd Biblioteczny” 1999, z. 4, s. 8.

i umacnianie uczuć patriotycznych poprzez odpowiednią lekturę, kształtowanie u czytelników samodzielnych sądów o książce, wyrabianie nawyku czytelnictwa oraz przysposobienie do korzystania z książki w bibliotekach, a także poszanowania jej jako dobra społecznego. Wskazywali, iż celem pracy bibliotekarza miało być również nawiązanie współpracy ze szkołami w zakresie realizacji programów szkolnych poprzez dostarczanie uczniom lektury szkolnej i informacji na podstawie aktualnej książki. Za zadanie kustosza uważali także selekcjonowanie literatury nieprzydatnej i zdezaktualizowanej oraz nawiązanie do aktualnych rocznic kulturalnych, społecznych i politycznych w konkretnym roku. Bibliotekarze nie pomijali także kwestii trudnych i problemowych. Twierdzili, iż bieżąca praca oraz rosnąca liczba czytelników sprawia, że bibliotekarz nie ma czasu na zaznajomienie się z nową literaturą i z podręcznikami, które ułatwiałyby pracę, a także podnosiły ją na wyższy poziom. Zatem uczestnicy spotkania – bibliotekarze dziecięcy – zgodnie zaproponowali zorganizowanie seminarium poświęconego temu zagadnieniu i zjawisku⁶⁸.

Zakończenie seminariów zawsze uświetniały pokazy artystyczne, muzyczne, wystawy czy też zwiedzanie miejsc, w których spotkania się odbywały – pokazowa forma pracy pt. *Żywa Gazeta* (1982), zwiedzanie wystawy poświęconej Marii Konopnickiej w filii dziecięcej numer 1 w Toruniu (1982), jak również ekspozycji pt. *Książki zamieszczone w liście honorowej imienia Hansa Christiana Andersena* (1985)⁶⁹.

Seminaria miały wiele części wspólnych, jak np. uroczyste otwarcia, naukowe referaty poparte odpowiednio dobraną literaturą i badaniami, sprawozdania z działalności bibliotek dla dzieci z lat poprzednich, ale wzbogacone też były o elementy artystyczne, tj. wystawy, projekcje czy występy. Stałym punktem programu była końcowa dyskusja, dzięki której każdy z obecnych mógł zadać pytanie, rozszerzyć swoją aktualną wiedzę, czy rozwiązać wątpliwości. Seminaria zatem oprócz swojej wartości merytorycznej dawały możliwość szerokiej dyskusji z praktykami na tematy związane z czytelnictwem dziecięcym, doбором literatury, organizacyjnymi aspektami zarówno działania placówki jako całości, jak i realizowania akcji promujących czytelnictwo i kulturę czytelniczą.

Uwagi końcowe

Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu w latach 80. XX w. organizowała wiele przedsięwzięć dla dzieci i młodzieży, które miały na celu przybliżenie tej grupy odbiorców do biblioteki, wyrobienie nawyku czytelniczego, zamiłowania do książek i czytania oraz odpowiadanie na potrzeby społeczno-polityczne państwa stawiane instytucjom kultury. W celu osiągnięcia powyższych założeń placówka zapraszała bibliotekarzy na cykliczne seminaria, podczas których dyskutowano na prze-

⁶⁸ APT, WBP-KK, sygn. arch. 8/85, passim.

⁶⁹ Ibidem.

różne tematy dotyczące organizowania placówek dziecięcych, ich wyposażenia, uzupełniania wykształcenia kadry, działalności kulturalno-oświatowej czy rozwoju dziecka i specyfiki jego funkcjonowania oraz wychowania. Ponadto Książnica realizowała założony plan działalności bibliotekarskiej, a więc popularyzacji, kształcenia i wychowania zarówno w roku szkolnym, jak i w czasie wakacji poprzez lekcje biblioteczne, konkursy, odczyty, spotkania autorskie, projekcje filmów, wyświetlanie przeźroczy, głośne czytanie bajek czy też wystawy, wycieczki oraz wieczory literackie. Organizowała cykliczne wydarzenia z okazji Białych wakacji oraz Akcji letniej.

Pokaźny zbiór materiałów dostępnych w Archiwum Państwowym w Toruniu oraz Archiwum Zakładowym pozwala na stwierdzenie, iż w kolejnych latach kontynuowano zapoczątkowane wcześniej tradycje oraz wzbogacano je nowymi i ciekawymi wydarzeniami. Niniejszy tekst nie wyczerpuje w pełni tematu, jest jedynie próbą wskazania obszaru, który stał się tradycją zarówno dla instytucji kultury, jak i współpracujących z nią szkół, organizacji i stowarzyszeń.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Toruniu, Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu:

Czytelnictwo na wsi 1976–1986, sygn. arch. 5/99.

Czytelnictwo Dziecięce. Szkolenia dla bibliotekarzy i instruktorów 1980–1986, sygn. arch. 8/85.

Podstawowe kierunki rozwoju bibliotek publicznych województwa toruńskiego i perspektywiczny plan rozwoju biblioteki głównej w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej i Książnicy Miejskiej na lata 1981–1985, sygn. arch. 5/90,

„*Akcja letnia*” w bibliotekach publicznych woj. Toruńskiego 1982, sygn. arch. 5/157,

„*Białe wakacje*” w bibliotekach publicznych województwa toruńskiego 1984, sygn. arch. 5/150,

Sprawozdanie z działalności Biblioteki Głównej – Książnicy Miejskiej im. M. Kopernika w Toruniu za rok 1986, sygn. arch. 8/43.

Archiwum Zakładowe Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu, Książnica Miejska im. M. Kopernika w Toruniu:

Sprawozdania 1982–1983.

Opracowania

Ankudowicz J., *Czytelnictwo powszechne. Problemy, stan, uwarunkowania*, Poznań 1980.

Białkowska B., *Prace z zakresu upowszechniania czytelnictwa w bibliotekach publicznych dla dzieci (w świetle danych ogólnopolskich)*, „Bibliotekarz” 1976, nr 11–12, rok XLIII.

Biliński L., *Normy i wskaźniki w bibliotekach publicznych*, „Przegląd Biblioteczny” 1999, z. 4.

Brandys K., *Pomyślny wiatr*, „Kuźnica” 1949, nr 32.

- Doświadczenia kieleckiej organizacji ZMS w upowszechnianiu czytelnictwa*, w: *Czytelnictwo wśród młodzieży w świetle badań socjologicznych*, red. Zarząd Główny Związku Młodzieży Socjalistycznej Centralnego Ośrodka Kształcenia Aktywu, Warszawa 1967.
- Drewnowski T., Janion M., *Zagadnienie fikcji literackiej ze stanowiska socjologicznej literatury*, „*Twórczość*” 1948, nr 2.
- Gębołyś Z., *Zawód bibliotekarza i kształcenie bibliotekarzy w Polsce*, w: *Bibliotekarstwo. Wydanie drugie, uzupełnione i rozszerzone*, red. Z. Żmigrodzki, Warszawa 1998.
- Januszewska Hanna, <https://www.terazteatr.pl/artysta/hanna-januszewska,bio,5189>.
- Jarosz D., *Dni Oświaty, Książki i Prasy w systemie propagandy kulturalnej władz Polski Ludowej 1946–1956*, w: *Polska 1944/45–1989. Studia i materiały*, t. 10, Warszawa 2011.
- Jarosz D., *Święto książki z wielką polityką w tle (Dni Oświaty w maju 1946 r.)*, w: *Bibliologia polityczna*, red. D. Kuźmina, Warszawa 2011.
- Józefowicz E., *Bibliotekarz w bibliotece naukowej i jego pozycja prawna w PRL*, „*Roczniki Biblioteczne*” 1973, R. 17, z. 3–4.
- Kownacka Maria, <https://culture.pl/pl/tworca/maria-kownacka>.
- Kuźma E., *Polityka kulturalna PPR-PZPR na Lubelszczyźnie w latach 1944–1956*, Zamość 2009.
- Langer H., *Biblioteki publiczne dla dzieci i młodzieży w PRL-u*, w: *Literatura dla dzieci i młodzieży*, t. 4, red. K. Heski-Kwaśniewicz, K. Tałuć, Katowice 2014.
- Lewandowicz-Nosal G., *Teoretycy i praktycy polskiego bibliotekarstwa*, red. M. Lenartowicz, Warszawa 2012.
- Lewandowska M., *Promocja czytelnictwa w Polsce przełomu lat 70 i 80. XX wieku na przykładzie działalności Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu*, w: *Kulturowe i filozoficzne aspekty literatury i sztuki*, red. M. Śliwa, E. Chodźko, Lublin 2020.
- Łęcicki G., *Cenzura w Polsce Ludowej: propaganda, manipulacja, destrukcja*, „*Kwartalnik Nauk o Mediach*” 2015, 2, <http://knm.uksw.edu.pl/cenzura-w-polsce-ludowej-propaganda-manipulacja-destrukcja/>.
- Łusznak A., *„Nie poszliśmy więc do polityki. Ale oto polityka przyszła do nas” – rola bibliotekarza w okresie stalinowskim (w świetle materiałów zamieszczanych na łamach polskich czasopism zawodowych)*, „*Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi*” 2018, t. 12.
- Maroń A., *A może konkurs? Nienowoczesny sposób promocji czytelnictwa w nowym wydaniu*, „*Nowa Biblioteka*” 2014, nr 2(15).
- Nieczowa I., Łabanowska S., *Konkursy*, w: *W bibliotece dla dzieci. Poradnik metodyczny*, red. I. Nieczowa, Warszawa 1965.
- Oficjalna strona Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej- Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu, <http://ksiaznica.torun.pl/oferta-szkoleniowa/>.
- Okólnik Nr 18 z 30 lipca 1955 r. (SO7-3493/55) o współpracy szkół i wydz. oświaty ze związkami zawodowymi w zakresie realizacji uchwały CRZZ w sprawie pracy związków zawodowych w dziedzinie wychowania i opieki nad dziećmi. „*Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty*” 1955, nr 11, poz. 102.
- Papuzińska J., *Książki, dzieci, biblioteka. Z zagadnień upowszechniania czytelnictwa i książki dziecięcej*, Warszawa 1992.
- Parnowski T., *Czytelnictwo dzieci i młodzieży w obliczu przemian*, Warszawa 1961.
- Parnowski T., *Czytelnictwo w procesie demokratyzacji kultury. Problematyka czytelnictwa w Polsce Ludowej w latach 1946–1950 na tle kształtowania się procesów społecznych i kulturalnych*, Warszawa 1964.
- Plucińska M., *Budżet czasu i sposób spędzania czasu wolnego uczniów technikum ekonomicznego dla pracujących*, „*Kwartalnik Pedagogiczny*” 1960, nr 3.

- Rusek A., *Kaplani i rzemieślnicy. Poglądy pracowników bibliotek naukowych na temat wykształcenia, pracy i zawodu*, w: *Bibliotekarze, zawód, osobowość, kwalifikacje*, red. K. Dąbrowska, Warszawa 1990.
- Słownik literatury dla dzieci i młodzieży*, red. K. Kuliczowska, I. Słońska, Warszawa 1964.
- Socha I., *Czytelnictwo dzieci i młodzieży: zarys*, w: *Literatura dla dzieci i młodzieży (1945–1989)*, t. 3, red. K. Heska-Kwaśniewicz, K. Tałuż, Katowice 2013.
- Staniów B., *Książka popularnonaukowa dla dzieci i młodzieży w polskiej szkole w latach 1945–1989. Zalecenia i rzeczywistość (studia i szkice)*, Warszawa 2018.
- Tomkowiak K., *Biblioteki na Podgórzu koło Torunia w latach 1920–1939*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2009, nr 1(2).
- Tomkowiak K., *Biblioteki w Toruniu i Podgórzu w latach 1920–1939*, Toruń 2019.
- Tomkowiak K., *Biblioteki w Toruniu w latach 1920–1939 (część I)*, „Folia Toruniensia” 2005, t. 4.
- Tomkowiak K., *Biblioteki w Toruniu w latach 1920–1939 (część III)*, „Folia Toruniensia” 2006, t. 6.
- Tomkowiak K., *Biblioteki w Toruniu w latach 1920–1939 (cz. II)*, „Folia Toruniensia” 2005, t. 5.
- Tomkowiak K., *Okoliczności powstania Książnicy Miejskiej w Toruniu*, w: *Księga pamiątkowa jubileuszu 75-lecia Książnicy Miejskiej im. Mikołaja Kopernika w Toruniu: 10–11 XII 1998*, Toruń 1999.
- Tomkowiak K., *Okoliczności powstania Książnicy Miejskiej w Toruniu*, „Rocznik Toruński” 1998, R. 25.
- Tomkowiak K., *Tworzenie i dystrybucja informacji regionalnej na przykładzie Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu*, w: *Informacja regionalna w bibliotekach publicznych województwa kujawsko-pomorskiego* [dokument elektroniczny], Toruń 19 września 2006 [materiały konferencyjne oprac. G. Barecki], Toruń 2006.
- Tomkowiak K., *Życie wśród książek. Alojzy Tujakowski (1914–1992) – księgarz, bibliotekarz, pedagog, działacz społeczny i samorządowy*, w: *Alojzy Tujakowski: życie i działalność (1914–1992): księga pamięci*, red. R. Sakrajda, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Toruń 2008.
- Wojnarowicz S., *Między publikacją a czytaniem. Z zagadnień dostępności „Kultury” paryskiej w bibliotekach PRL*, w: *Czytelnicy – zasoby informacji i wiedzy. Tradycja i przemiany w czasach kultury cyfrowej*, red. A. Dymmel, S.D. Kotuła, Lublin 2017.
- Yedlin T., *Maxim Gorky: a political biography*. Greenwood Publishing Group, London 1999.
- Zarzębski T., *25 lat bibliotek w PRL*, „Przegląd Biblioteczny” 1969, nr 1.